

พวงชมพู ไชยอาลา แสงรุ่งเรืองโรจน์. 2560. “กระบวนการสร้างพื้นที่สร้างสรรค์เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเยาวชนและผู้ใหญ่ผ่านภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษา ชุมชนหมู่บ้านหนองนาสร้าง อำเภอมือง จังหวัดร้อยเอ็ด” ใน วารสารวิถีสังคมมนุษย์. ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน. หน้า 166-190.

กระบวนการสร้างพื้นที่สร้างสรรค์เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่าง
เยาวชนและผู้ใหญ่ผ่านภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษา ชุมชน
หมู่บ้านหนองนาสร้าง อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

Creative space building process for relationships
building between youth and adult by local wisdom:
case study Ban Nong Na Sang community Mueng Roi Et

ผู้ช่วยศาสตราจารย์พวงชมพู ไชยอาลา แสงรุ่งเรืองโรจน์*

Assist. Prof. Phuangchomphu Chaiala Sangrungruengroj

* ภาควิชานิเทศศาสตร์ คณะวิทยาการสารสนเทศ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

บทคัดย่อ

พื้นที่สร้างสรรค์คือพื้นที่สร้างประสบการณ์ที่มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน ซึ่งผู้ที่เรียนรู้จะต้องมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดและออกแบบกิจกรรมด้วยตนเอง เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ อีกทั้งชุมชนจะต้องมีส่วนร่วมในพื้นที่ดังกล่าว เพื่อสร้างความยั่งยืนให้กับพื้นที่นั้น การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษากระบวนการสร้างพื้นที่สร้างสรรค์เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเยาวชนและผู้ใหญ่ในชุมชนหมู่บ้านหนองนาสร้าง 2) เพื่อพัฒนาสมาชิกชุมชนหมู่บ้านหนองนาสร้างให้เกิดความเข้าใจและสามารถนำกระบวนการสร้างพื้นที่สร้างสรรค์ไปใช้ในการแก้ปัญหาด้านอื่นๆของชุมชน โดยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เชิงปริมาณ และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ด้วยการนำภูมิปัญญาของชุมชนมาสร้าง “พื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเยาวชน” เพื่อเป็นเครื่องมือสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเยาวชนและผู้ใหญ่ในชุมชนหมู่บ้านหนองนาสร้าง เนื่องจากความสัมพันธ์ดังกล่าวสามารถเป็นภูมิคุ้มกันสำคัญที่จะทำให้เยาวชนห่างไกลจากปัญหาที่กำลังถูกคุกคามในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็น ปัญหาบริโภคนิยม ปัญหาติดเกมส์ ฯลฯ

การวิจัยครั้งนี้เน้นวิจัย ประชาชนชุมชน และเยาวชนได้ร่วมกำหนดรูปแบบการจัดกิจกรรมพื้นที่สร้างสรรค์ โดยจำลองประเพณีบุญผะเหวดซึ่งเป็นงานบุญประจำของจังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อสร้างการเรียนรู้ภูมิปัญญาของชุมชน โดยได้นำขนมที่นิยมใช้ในงานบุญผะเหวดมาถ่ายทอดให้เยาวชนได้เรียนรู้ผ่านการสอนของประชาชนชุมชน ได้แก่ ข้าวต้มมัด ขนมเทียน ขนมจิ้น ข้าวโป่ง การทำบายศรีและการทำวงมโหตร รวมทั้งได้นำ “สื่อมวลชน” มาเป็นเครื่องมือกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความสนใจและให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาของตน โดยผู้วิจัยได้นำเรื่องราวจากกิจกรรมการเรียนรู้ภูมิปัญญาในพื้นที่สร้างสรรค์มานำเสนอในรูปแบบของสารคดีเชิงข่าวเผยแพร่ออกรายการช่วงนักข่าวพลเมือง สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส

ผลการวิจัยพบว่าหลังจากเข้าร่วมกิจกรรมเยาวชนเกิดความเชื่อมั่นว่าตนเองสามารถนำความรู้ได้จากพื้นที่สร้างสรรค์ไปปฏิบัติได้จริง $\bar{x}=4.43$ ระดับมาก (S.D.=0.59) เยาวชนเกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาในชุมชนของตน $\bar{x}=4.23$ ระดับมาก (S.D.=0.58) และเยาวชนรู้จักผู้ใหญ่ในชุมชนมากยิ่งขึ้น $\bar{x}=3.83$ ระดับมาก (S.D.=0.59) ในขณะที่ผู้ใหญ่เกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาในชุมชนของตน $\bar{x}=4.31$ ระดับมาก (S.D.=0.69) ผู้ใหญ่รู้จักเยาวชนในชุมชนมากยิ่งขึ้น $\bar{x}=4.12$ ระดับมาก (S.D.=0.60) ผู้ใหญ่เกิดความภาคภูมิใจในบทบาทประชาชนชุมชนของตน $\bar{x}=4.05$ ระดับมาก (S.D.=0.77) ผลการศึกษา

ดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่าพื้นที่สร้างสรรค์สามารถสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเยาวชนกับผู้ใหญ่ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปกระบวนการสร้างพื้นที่สร้างสรรค์ผ่านภูมิปัญญาในชุมชน โดยใช้แนวคิดพื้นที่สร้างสรรค์ แนวคิดการเรียนรู้ทางสังคม แนวคิดวัฒนธรรมศึกษา เป็นกรอบในการวิเคราะห์ดังนี้ 1) วิเคราะห์ชุมชนเพื่อให้ผลการดำเนินงานของพื้นที่สร้างสรรค์สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชน 2) สร้างความเข้าใจบทบาทของพื้นที่สร้างสรรค์ให้กับสมาชิกในชุมชนและค้นหาสมาชิกในชุมชนเพื่อร่วมกันสร้างพื้นที่สร้างสรรค์ 3) เปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนได้ร่วมค้นหากิจกรรมภูมิปัญญาในพื้นที่สร้างสรรค์ เพื่อสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของและความรับผิดชอบในการเข้าร่วมกิจกรรมของพื้นที่สร้างสรรค์ 4) กำหนดบทบาทให้กับสมาชิกในพื้นที่สร้างสรรค์ เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมสามารถเป็นไปได้อย่างราบรื่น และในขณะเดียวกันการเสริมพลังให้ความรู้ของผู้ที่รับบทบาทแตกต่างกันย่อมมีรูปแบบและเนื้อหาแตกต่างกัน 5) การสืบทอดภูมิปัญญาควรถ่ายทอดทั้งรูปแบบและคุณค่าของภูมิปัญญา 6) ควรเปิดโอกาสให้เยาวชนได้นำภูมิปัญญาที่ได้รับสืบทอดในพื้นที่สร้างสรรค์มาใช้อย่างต่อเนื่องเช่น มอบหมายให้เยาวชนช่วยโรงเรียนเตรียมงานบุญประเพณีทั้ง 12 เดือนของชุมชน

คำสำคัญ: พื้นที่สร้างสรรค์, ภูมิปัญญา, การสื่อสารเพื่อเด็กและเยาวชน

Abstract

Creative space is the area of experience that has obvious goals and objectives. The learner must be involved in the idea and designed of the activities to create a creative learning process. The community must be also involved in the area to create sustainability for that area. The purposes of this research are 1) Study the creation of creative spaces to build relationships between youth and adults in the Nong Na Sang community. 2) Develop community members of Nong Na Sang community understanding and can be used to create creative space to solve the problems of the community that are Qualitative Research, Quantitative data and Action Research. By bring community wisdom to build creative area. In order to make a relationships among youth and adults in the Nong Na Sang community. Because of the

relationships can protect many social problems that occur. These social problems have a negative effect on youth, such as consumerism problem, drug addiction, and addictive online game etc.

The Researcher, adults and youth participated together to design the format of their creative space, displayed at the Boonprawed Festival that is the annual merit of Roi-Et. Make wisdom community learning. In the creative space, adults who are the community philosopher teach youth to make sweets that are popular in the Boonprawed Festival as follows ; Khow Tom Mad, KanoomTiean, KanomJeen, Khow Pong and crafts as follows ; By Sri, Pouang Ma Hoad. Besides the research uses “Mass Media”, as a tool to motivate the community to pay attention and focus on their wisdom. And encourage community members to be proud in their wisdom. Which affects the sustainability of creative area. The research produces the story about Nongnasang creative space to broadcast through Citizen Reporter programme Thai PBS Television broadcasting.

The research found that; the youth believe in their abilities to take the knowledge from creative space for work in their real life $\bar{x}=4.32$, high level (S.D.= 0.59) . The youth are proud of the wisdom they gained from working in the community $\bar{x}= 4.23$, high level (S.D. =0.58) and have got to know adults in their community better than before they participated in creative space $\bar{x}= 3.83$, high level (S.D. =0.59) While adults are proud of the wisdom they gained from working in their community $\bar{x}= 4.31$, high level (S.D.=0.69) of adults know youth in their community more than before they participated in creative space $\bar{x}= 4.12$, high level (S.D.=0.60) and are proud to act their role as a community philosopher $\bar{x}= 4.05$, high level (S.D. = 0.77). The results show that the effect of creative space affects the developing relationships among youth and adults in each community, which is an important factor that helps, take youth away from social problems. The researcher can conclude the creation process of creative space by wisdom

in community by using Creative spaces model, Concept of learning and Cultural Study that are Frameworks for the analysis as follows: 1) Analyze the community for the result of the creative space can respond the community's needs. 2) Understanding the role of creative space for the community and find community members to share creative space. 3) Give opportunities to community members have joined to search for wisdom activities in the creative area for make sense of ownership and responsibility to participate in creative activities. 4) Assign the roles to members in the creative area, for operate activities can go smoothly and mean while strengthening the knowledge of those roles will have different formats and different contents. 5) The inheritance of wisdom should convey the both of the form and the value of wisdom. 6) It should give an opportunity for the youth to bring the inherited wisdom in the creative area continuously, for example, assign the youth to help the school prepare religious traditions, all 12 months of community.

Keywords: creative space, wisdom, communication for children and youths

บทนำ

พื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเยาวชน คือพื้นที่สร้างประสบการณ์ที่มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน ซึ่งผู้ที่เรียนรู้นั้นจะต้องมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดและออกแบบกิจกรรมด้วยตนเอง ทั้งนี้เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ อีกทั้งชุมชนจะต้องมีส่วนร่วมในพื้นที่ดังกล่าว เพื่อสร้างความยั่งยืนให้กับพื้นที่นั้น โดยในปี พ.ศ. 2552 รัฐบาลได้กำหนดวาระแห่งชาติเรื่องพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเยาวชนขึ้น เพื่อเพิ่มพื้นที่สร้างสรรค์ทั่วประเทศโดยในปัจจุบันพบว่ามีหลากหลายองค์กร ได้นำแนวคิดพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเยาวชนไปใช้แก้ไขปัญหาในพื้นที่ของตนเอง เช่น การแก้ไขปัญหาความแห้งแล้งและยากจนในชุมชนของพื้นที่สร้างสรรค์โรงเรียนกระเด้าอุ่มแสง จ.ศรีสะเกษ ซึ่งได้จัดพื้นที่ในโรงเรียนให้เป็นพื้นที่เกษตร ปลูกข้าว ปลูกผัก เลี้ยงหมู เพื่อสามารถนำมาแปรรูปเป็นอาหารของนักเรียนและพัฒนาไปสู่การสร้างหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียน

เพื่อส่งเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชุมชนให้มั่นคงยั่งยืน

ในอดีตเมื่อประมาณ 30 ปี หมู่บ้านหนองนาสร้างยังมีวัดเป็นพื้นที่ศูนย์รวมของกิจกรรมต่างๆในชุมชน สมาชิกในชุมชนทั้งเด็กและผู้ใหญ่ต่างเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา ที่มีต่อเนื่องสม่ำเสมอ เช่น การสวดมนต์และจำศีลในวันพระ การเวียนเทียนในวันสำคัญทางศาสนา หรือแม้กระทั่งงานประเพณีสงกรานต์รดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้สมาชิกในชุมชนมีความสามัคคี รู้จักคุ้นเคยกันเนื่องจากกิจกรรมเหล่านี้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง และสม่ำเสมอตลอดทั้งปีอย่างไรก็ตามปัจจุบันการเข้าร่วมกิจกรรมที่วัดเป็นศูนย์กลางเริ่มจะมีเฉพาะกลุ่มคนวัยกลางคนถึงวัยชราโดยขาดกลุ่มเยาวชน รวมทั้งการไม่รู้จักรั้วกันระหว่างสมาชิกดั้งเดิมกับสมาชิกที่ย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ใหม่ สิ่งเหล่านี้ได้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนเริ่มเสื่อมคลายลงนอกจากนั้นเส้นทางภายในหมู่บ้านได้กลายเป็นเส้นทางที่ใช้ในการส่งยาเสพติด เนื่องจากเป็นเส้นทางขนาดเล็กที่สามารถผ่านไปยังหมู่บ้านต่างๆที่ห่างจากถนนสายใหญ่ จึงทำให้เยาวชนในหมู่บ้านมีความเสี่ยงต่อการตกเป็นทาสยาเสพติด รวมทั้งวัฒนธรรมบริโภคนิยมที่ถูกกระตุ้นผ่านสื่อก็ทำให้เยาวชนมีความฟุ้งเฟ้อและเมื่อไม่สามารถหาเงินมาซื้อสินค้าตามที่ต้องการได้ก็นำไปสู่ปัญหาการลักขโมย ซึ่งปัญหาเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นปัญหาที่คล้ายคลึงกับชุมชนชนเมืองอื่นๆ ในปัจจุบัน

การวิจัยครั้งนี้เป็นการนำระเบียบวิธีวิจัยที่หลากหลาย ได้แก่ การวิจัยเชิงคุณภาพ การวิจัยเชิงปริมาณ และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ เพื่อค้นหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นในชุมชน โดยนำภูมิปัญญาของชุมชนมาสร้าง “พื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเยาวชน” เพื่อเป็นเครื่องมือสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเยาวชนและผู้ใหญ่ในชุมชนหมู่บ้านหนองนาสร้าง เนื่องจากความสัมพันธ์ดังกล่าวสามารถเป็นภูมิคุ้มกันสำคัญที่จะทำให้เยาวชนห่างไกลจากปัญหาที่กำลังถูกคุกคามในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็น ปัญหายาเสพติด ปัญหาติดยาเสพติด

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการสร้าง “พื้นที่สร้างสรรค์” สำหรับสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเยาวชนและผู้ใหญ่ชุมชนหมู่บ้านหนองนาสร้าง
2. เพื่อพัฒนาสมาชิกชุมชนหมู่บ้านหนองนาสร้างให้เกิดการเรียนรู้และสามารถนำกระบวนการสร้าง “พื้นที่สร้างสรรค์” ไปใช้ในการแก้ปัญหาด้านอื่นๆ ของชุมชน

ระเบียบวิธีวิจัย

1. ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ สมาชิกในชุมชนหมู่บ้านหนองนาสร้าง อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด และผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 7 คน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านจำนวน 1 คน ปราชญ์ชุมชนจำนวน 2 คน ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหนองนาสร้างจำนวน 1 คน อาจารย์โรงเรียนบ้านหนองนาสร้าง จำนวน 3 คน

2. กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักเรียนโรงเรียนบ้านหนองนาสร้างชั้นประถมศึกษา ปีที่ 1 - 5 (ในฐานะเยาวชนของชุมชน) จำนวน 42 คน และสมาชิกในชุมชน (ในฐานะ ปราชญ์ชุมชน) จำนวน 41 คนโดยการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างเพื่อใช้ในการศึกษาครั้งนี้ได้ใช้ การสุ่มตัวอย่างโดยไม่อาศัยหลักความน่าจะเป็น ด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling)

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ แบบสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประเด็น บริบทชุมชนด้านประชากร วัฒนธรรม และการศึกษา แบบสอบถามกลุ่มตัวอย่างประเด็น การรับรู้ปัญหาชุมชนและผลที่เกิดขึ้นในพื้นที่สร้างสรรค์ แบบสังเกตพฤติกรรมเพื่อใช้เป็น กรอบในการสังเกตพฤติกรรมของผู้มีส่วนร่วมในพื้นที่สร้างสรรค์

การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้

ผู้วิจัยใช้การจำแนกและจัดระบบข้อมูล (Typology and Taxonomy) ที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ การเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมกิจกรรมในพื้นที่สร้างสรรค์ ใช้ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard deviation) เพื่อนำเสนอข้อมูลที่เกี่ยวข้อง กับสภาพของชุมชนสำหรับเป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมในพื้นที่สร้างสรรค์ของงานวิจัย ครั้งนี้รวมถึงการนำเสนอระดับผลการเรียนรู้ของเยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ ภูมิปัญญาเพื่อนำไปเป็นแนวทางในการสร้างพื้นที่สร้างสรรค์ในแก้ปัญหาอื่นของชุมชนหรือ ปัญหาที่คล้ายคลึงกันของชุมชนอื่น

ผลการวิจัย

1. บริบทชุมชน

หมู่บ้านหนองนาสร้างเป็นหมู่บ้านชนเมืองที่ห่างจากตัวจังหวัดร้อยเอ็ด 2 กิโลเมตร มีความเป็นเมืองกึ่งชนบท อย่างไรก็ตามในปัจจุบันที่ความเจริญเริ่มขยายตัว จากเมืองออกสู่ชนเมือง จึงทำให้พื้นที่ใกล้กับหมู่บ้านมีโรงงานไฟฟ้า ห้างสรรพสินค้า

ตลาดค้าส่งผลไม้ขนาดใหญ่ และทำให้มีผู้คนจากท้องถิ่นอื่นเข้ามาเช่าบ้านพักอาศัยในหมู่บ้านโดยในอดีตย้อนกลับไปเมื่อประมาณ 30 ปี หมู่บ้านหนองนาสร้างยังมีวัดเป็นพื้นที่ศูนย์รวมของกิจกรรมต่างๆในชุมชน สมาชิกในชุมชนทั้งเยาวชนและผู้ใหญ่ต่างเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาที่มีต่อเนื่องสม่ำเสมอ เช่น การสวดมนต์และจำศีลในวันพระ การเวียนเทียนในวันสำคัญทางศาสนา หรือแม้กระทั่งงานประเพณีสงกรานต์รดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้สมาชิกในชุมชนมีความสามัคคี รู้จักคุ้นเคยกันเนื่องจากกิจกรรมเหล่านี้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอตลอดทั้งปี

เมื่อความเจริญจากตัวเมืองได้เริ่มขยายออกมาสู่หมู่บ้านได้ทำให้เกิดการสั่นคลอนรากเหง้าของชุมชน สิ่งเหล่านี้สังเกตได้จากการเข้าร่วมกิจกรรมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางเริ่มจะมีเฉพาะกลุ่มคนวัยกลางคนถึงวัยชรา แต่ขาดกลุ่มเยาวชน และการไม่รู้จักรักระหว่างสมาชิกดั้งเดิมกับสมาชิกที่ย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ใหม่ นอกจากนั้นปัญหาที่หมู่บ้านหนองนาสร้างกำลังประสบอยู่ก็คือการเป็นเส้นทางที่ใช้เป็นเส้นทางส่งยาเสพติด จึงทำให้เยาวชนในหมู่บ้านมีความเสี่ยงต่อการตกเป็นทาสยาเสพติด นอกจากนั้นวัฒนธรรมบริโภคนิยมที่ถูกกระตุ้นผ่านสื่อก็ทำให้เยาวชนมีความฟุ้งเฟ้อ และเมื่อไม่สามารถหาเงินมาซื้อสินค้าตามที่ต้องการได้ก็นำไปสู่ปัญหาการลักขโมย จากการการสำรวจการรับรู้สภาพชุมชนของเยาวชนหมู่บ้านหนองนาสร้างพบผลการศึกษาดังตารางที่ 1

ตาราง 1: แสดงการรับรู้สภาพชุมชนของเยาวชนหมู่บ้านหนองนาสร้าง

รับรู้สภาพในชุมชน	ค่าเฉลี่ย	SD	ระดับ
1. สมาชิกในครอบครัวมีการพูดคุยและ/หรือรับฟังซึ่งกันและกัน	3.60	.54	มาก
2. สมาชิกในครอบครัวมีการช่วยเหลือแบ่งเบาภาระงานบ้านซึ่งกันและกัน	3.76	.69	มาก
3. สมาชิกในครอบครัวมีการทำกิจวัตรประจำวันร่วมกัน	3.43	.69	ปานกลาง
4. สมาชิกในครอบครัวมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนบ้าน	3.29	.67	ปานกลาง
5. สมาชิกในครอบครัวมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างเครือญาติ	3.12	.86	ปานกลาง
6. สมาชิกในครอบครัวมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิตในชุมชน	3.21	.75	ปานกลาง
7. ประเพณีในชุมชนยังคงถูกสืบทอดไม่ให้อสูญหายไป	3.07	.68	ปานกลาง
8. เยาวชนยังให้ความสนใจศิลปวัฒนธรรมของชุมชน	2.74	.67	ปานกลาง

ผลการศึกษาพบว่าเยาวชนมีการรับรู้ว่าสมาชิกในครอบครัวมีการช่วยเหลือแบ่งเบาภาระงานบ้านซึ่งกันและกัน $\bar{x}=3.76$ ระดับมาก (S.D.= 0.69) สมาชิกในครอบครัวมีการพูดคุยและ/หรือรับฟังซึ่งกันและกัน $\bar{x}=3.60$ ระดับมาก (S.D.= 0.54) สมาชิกในครอบครัวมีการทำกิจวัตรประจำวันร่วมกัน $\bar{x}=3.43$ ระดับปานกลาง (S.D.= 0.69)

จากผลการศึกษาได้แสดงให้เห็นว่าถึงแม้ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวยังอยู่ในระดับมาก โดยวัดจากกิจกรรมที่สมาชิกในครอบครัวได้กระทำร่วมกัน แต่จะเห็นว่ากิจกรรมเหล่านี้เป็นกิจกรรมพื้นฐานที่สมาชิกในครอบครัวมักจะปฏิบัติร่วมกันอยู่แล้ว ขณะเดียวกันผลการศึกษาได้แสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนและเครือข่ายตมึคะแนนอยู่ในระดับปานกลางทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาชุมชนพบว่ากิจกรรมด้านวัฒนธรรมประเพณีเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้สมาชิกในชุมชนได้มีความสัมพันธ์กันตั้งแต่อดีตที่ผ่านมาของชุมชน ซึ่งผลการศึกษาได้แสดงให้เห็นว่าเยาวชนมีการรับรู้ว่ประเพณีในชุมชนยังคงถูกสืบทอดไม่ได้สูญหายไป $\bar{x}=3.07$ ระดับปานกลาง (S.D.= 0.68) แต่เยาวชนได้ให้ความสนใจศิลปวัฒนธรรมของชุมชน $\bar{x}=2.74$ ระดับปานกลาง (S.D.= 0.67) ซึ่งเป็นคะแนนที่ต่ำเมื่อเทียบกับคะแนนการรับรู้ของเยาวชนว่ายังมีประเพณีในชุมชน ดังนั้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการในครั้งนี้จึงจะได้นำวัฒนธรรมประเพณีที่ในอดีตที่ผ่านมาเคยทำบทบาทหน้าที่ในการสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนได้กลับมาทำหน้าที่อีกครั้ง แต่จะมีการสร้างความน่าสนใจในตัวกิจกรรม

2. การสร้างพื้นที่สร้างสรรค์ด้วยภูมิปัญญา

2.1 ขั้นสร้างความเข้าใจ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ยึดแนวทางการทำงานพัฒนาแบบมองชุมชนในเชิงบวก (Positive approach) ดังนั้นการวิจัยครั้งนี้จึงได้มีการวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชน เพื่อนำมาใช้ในการสร้างพื้นที่สร้างสรรค์ ซึ่งจากการสำรวจชุมชนพบว่าภายในชุมชนยังมีโรงเรียน วัด และปราชญ์ชุมชน ที่ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่ามีศักยภาพในการที่จะเข้ามาสร้างพื้นที่สร้างสรรค์เพื่อแก้ไขปัญหาเด็กได้ ดังนี้

1) โรงเรียนหนองนาสร้าง โดยประวัติการก่อตั้งโรงเรียนนั้น ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการก่อตั้งและก่อตั้งในชุมชนมาเป็นเวลานาน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าโรงเรียนและชุมชนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน

2) วัดป่าแสนระลึก เป็นวัดประจำหมู่บ้านหนองนาสร้าง สำหรับประกอบพิธีสงฆ์ของสมาชิกในชุมชน วัดแห่งนี้ยังเป็นสถานที่รวมตัวของผู้เฒ่าผู้แก่ ปราชญ์ชุมชน ที่จะมาทำบุญในช่วงเช้าของทุกวัน ต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน

3) ปราชญ์ชุมชนมีความเชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรม ทั้งในด้านการฝีมืองานอาหาร และงานที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งปราชญ์ชุมชนนั้นต่างได้รับการยอมรับจากสมาชิกในชุมชนให้เป็นผู้นำในการทำกิจกรรมของชุมชน

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงเปิดโอกาสให้ชุมชนอันได้แก่ โรงเรียน วัด ปราชญ์ชุมชน ได้มีส่วนร่วมในพื้นที่สร้างสรรค์ โดยกิจกรรมในพื้นที่สร้างสรรค์ได้เน้นไปที่ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งเริ่มที่จะมีความพร่าเลือนในสายตาของเยาวชน และเป็นสื่อที่สามารถเชื่อมโยงเยาวชนกับปราชญ์ชุมชนอันเป็นตัวแทนของผู้ใหญ่ในชุมชน เข้าไว้ด้วยกันได้ ทั้งนี้โดยคาดหวังว่ากระบวนการเรียนรู้ในพื้นที่สร้างสรรค์จะสามารถทำให้เกิดการสืบทอดภูมิปัญญา ตลอดจนกระบวนการเรียนรู้เหล่านี้ย่อมเป็นการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่และเยาวชนให้มีความเข้มแข็ง ซึ่งภูมิปัญญาและความสัมพันธ์ที่ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่อมเป็นภูมิคุ้มกันแก่เยาวชนให้ห่างจากปัญหาที่กำลังลุกลามเข้ามา

การสร้างพื้นที่สร้างสรรค์ในครั้งนี้ เริ่มจากผู้วิจัยทำการจัดเวทีเพื่อกระตุ้นให้เยาวชนได้เกิดการตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนของตน รวมทั้งบทบาทของตนในการที่จะแก้ไขปัญหาต่างๆ ให้บรรเทาลงหรือหมดไป ซึ่งเยาวชนได้สะท้อนปัญหาด้านความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ รวมไปถึงปัญหาเด็กติดเกมส์ซึ่งมีความสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้รับผิชอบโครงการได้ทำการสำรวจในเบื้องต้น

จากนั้นผู้วิจัยได้ร่วมกันกับเยาวชนในการค้นหากิจกรรมด้านวัฒนธรรมที่สามารถจะสานความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ทั้งครอบครัวและชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้เยาวชนรู้สึกถึงการมีส่วนร่วมในการสร้างพื้นที่สร้างสรรค์ตั้งแต่แรกเริ่ม ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เยาวชนรู้สึกผูกพันและมีความสุขในการเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว และถึงแม้กิจกรรมดังกล่าวจะเสร็จสิ้นลง แต่เยาวชนเหล่านี้จะยังคงเป็นกลไกขับเคลื่อนพื้นที่สร้างสรรค์ต่อไป ทั้งนี้เนื่องจากการดำเนินงานพื้นที่สร้างสรรค์ในครั้งนี้ได้ดำเนินงานตามแนวคิดเรื่อง “วัฒนธรรมเป็นสมบัติร่วมของชุมชน” ที่สนับสนุนให้มีการเปิดพื้นที่ให้สมาชิกได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการวัฒนธรรม โดยเฉพาะเมื่อมีการเปิดพื้นที่สำหรับเยาวชน เพื่อให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการดำเนินงาน ในที่สุดย่อมนำไปสู่การสร้าง

ความรู้สึกรับรู้เป็นเจ้าของ (sense of belonging) อันนำไปสู่ความรักและความภาคภูมิใจในพื้นที่สร้างสรรค์ที่ตนเป็นคนสร้างขึ้นมา (กาญจนา แก้วเทพ, 2554: 227-228)

ภาพประกอบที่ 1 การระดมความคิดจากนักเรียนโรงเรียนบ้านหนองนาสร้าง

อย่างไรก็ตามผู้วิจัยพบว่ายังมีกิจกรรมที่เยาวชนสามารถเข้าร่วมได้ แต่ไม่ได้รับการถูกเสนอให้มีโอกาสในกิจกรรมพื้นที่สร้างสรรค์เนื่องจากในชุมชนไม่มี นั่นคือการตกแต่งสถานที่โดยใช้พวงมโหตร ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้สร้างฐานกิจกรรมพวงมโหตรขึ้นมาอีกหนึ่งกิจกรรม เพื่อเป็นการสร้างช่องทางในการเข้าร่วมกิจกรรมของเยาวชนให้มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น โดยให้ทีมวิจัยที่มีความชำนาญด้านงานประดิษฐ์เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้กับเยาวชน อีกทั้งยังเป็นการแสดงให้เห็นว่าชุมชนสามารถสร้างสรรค์กิจกรรมต่างๆ ในงานบุญเพื่อเปิดโอกาสให้เยาวชนได้มีช่องทางในการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม

นอกจากนั้นผู้วิจัยได้นำแนวคิดของการใช้ “สื่อมวลชน” เข้ามากระตุ้นความสนใจและเชื่อมโยงสมาชิกในชุมชนให้เข้ามาร่วมกิจกรรมในพื้นที่สร้างสรรค์ โดยทีมวิจัยได้ทำการถ่ายทำสารคดีบุณยะเหวดของหมู่บ้าน ซึ่งจัดทำขึ้นก่อนการจัดกิจกรรมถ่ายทอดภูมิปัญญาที่โรงเรียน เพื่อที่จะนำไปเปิดให้เยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมได้ชมและกระตุ้นความคิดว่า “กิจกรรมบุณยะเหวดของหมู่บ้านมีช่องทางให้เยาวชนได้เข้าร่วมเป็นจำนวนมาก แต่น่าแปลกใจที่มีแต่ผู้ใหญ่เท่านั้นที่เข้าร่วมทั้งๆที่ในหมู่บ้านยังมี

เยาวชนอยู่”

ผู้วิจัยได้ทำการถ่ายทำประเพณีบุญผะเหวดของหมู่บ้าน โดยในการถ่ายทำได้มีการสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นอดีตผู้ใหญ่บ้านและเป็นคนที่อยู่ในหมู่บ้านให้การเคารพนับถืออย่างยิ่ง โดยใช้ประเด็นคำถามเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของบุญผะเหวดที่มีต่อชุมชน ความจำเป็นของเยาวชนที่มีต่อการสืบทอดบุญผะเหวด กิจกรรมดังกล่าวได้สร้างความตระหนักถึงความสำคัญของประเพณีบุญผะเหวดให้เกิดขึ้นกับสมาชิกในชุมชน จะเห็นได้จากสมาชิกในชุมชนมีความกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมกิจกรรมในขณะที่มีการถ่ายทำ และในวันจัดกิจกรรมพื้นที่สร้างสรรค์ที่โรงเรียนนั้น สมาชิกส่วนหนึ่งที่ได้ทราบข่าวจากการถ่ายทำสารคดีก็ได้เข้าร่วมกิจกรรมด้วย แม้ไม่ใช่ในฐานะปราชญ์ชุมชนก็ตาม นอกจากนั้นการถ่ายทำสารคดีเชิงข่าวได้ทำการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านและผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหนองนาสร้าง ในประเด็นของการสานต่อกิจกรรมจากพื้นที่สร้างสรรค์ของชุมชนและโรงเรียน โดยแนวคิดเบื้องต้นคือการกระตุ้นให้ชุมชนและโรงเรียนคิดและสานต่อผลผลิตที่ได้จากพื้นที่สร้างสรรค์

2.2 ขั้นตอนการจัดกิจกรรมในพื้นที่สร้างสรรค์

พื้นที่สร้างสรรค์ในครั้งนี้ได้จัดเยาวชนเป็น 6 กลุ่ม ได้แก่ ข้าวต้มมัด ขนมหี้น ขนมหิน ข้าวโป่ง การทำบายศรี การทำพวงมะโหดตามฐานกิจกรรมและทำการหมุนเวียนให้เยาวชนได้เรียนรู้ครบทุกฐาน ในแต่ละฐานกิจกรรมได้มีปราชญ์ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการถ่ายทอดภูมิปัญญา โดยปราชญ์เหล่านี้มาจากการเชิญโดยผู้วิจัยและการชักชวนของปราชญ์ด้วยกันเอง นอกจากนั้นสมาชิกในชุมชนบางส่วนที่ได้เห็นการถ่ายทำของผู้วิจัยในงานบุญผะเหวดของหมู่บ้านที่กล่าวมาข้างต้นแล้วเกิดความสนใจได้เข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งในช่วงแรกอยู่ในฐานะผู้ร่วมงานแต่เมื่อกิจกรรมได้ดำเนินไประยะหนึ่ง สมาชิกเหล่านี้ก็ได้ร่วมสอนเยาวชนในฐานกิจกรรมร่วมกับปราชญ์ชุมชน เนื่องจากสิ่งที่นำมาเรียนรู้ในพื้นที่สร้างสรรค์นั้นเป็นสิ่งที่ตนทำได้

จากการสังเกตพบว่าเยาวชนต่างตั้งใจเข้าร่วมกิจกรรม นอกจากนั้นยังพบว่าขณะเข้าร่วมกิจกรรมจะมีการพูดคุยสอบถามกันระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน เช่น “เป็นหลานสาวแม่ใหญ่... ไข่ไหม ตอนนี้อยู่ที่ไหน” “นี่หลานสาวพ่อใหญ่... เก่งเหมือนพ่อใหญ่” แสดงให้เห็นว่าขณะเข้าร่วมกิจกรรมนั้นเนื้อหาที่สื่อสารกันในพื้นที่สร้างสรรค์จะไม่ใช้แค่เรื่องภูมิปัญญาแต่เป็นเรื่องของการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน

ภาพประกอบที่ 2 กิจกรรมการสืบทอดภูมิปัญญา

ขนมที่ได้จากการจัดกิจกรรมได้มีการแบ่งปันให้เยาวชนได้นำกลับบ้านไปให้ผู้ใหญ่ที่บ้าน รวมทั้งปราชญ์ชาวบ้าน และสมาชิกในชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งเป็นแก่นของประเพณีบุญผะเหวดที่ยึดถือเรื่องการทำทาน เป็นการปลูกฝังคุณธรรมข้อนี้ให้กับเยาวชนและผู้เข้าร่วมกิจกรรม นอกจากนั้นหลังจากการจัดกิจกรรม ผู้วิจัยได้ร่วมกับเยาวชนในการสื่อสารผลที่ได้จากการจัดกิจกรรมผ่านหอกระจายข่าว เช่น การได้เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ บางคนไม่เคยได้ทำก็ได้ทำ เพราะเป็นนักเรียนที่เพิ่งย้ายจากกรุงเทพฯ มาอยู่ในหมู่บ้าน บางคนเห็นแม่ทำแต่ไม่ได้ช่วยทำ แต่วันนี้ได้มีโอกาสเรียนรู้การทำขนมและงานฝีมือต่างๆ จากผู้ใหญ่ในชุมชน ซึ่งบางคนเป็นญาติของตนเอง

แนวคิดที่อยู่เบื้องหลังการทำกิจกรรมการจัดรายการหอกระจายข่าว คือการโยงกิจกรรมที่ได้จากพื้นที่สร้างสรรค์เข้าสู่ชุมชน เป็นการสร้างความเข้าใจว่าผลจากกิจกรรมที่ได้คืออะไร เพื่อเป็นการสร้างการรับรู้และเห็นถึงประโยชน์ของการเข้าร่วมกิจกรรมซึ่งนำไปสู่การสนับสนุนการทำกิจกรรมพื้นที่สร้างสรรค์ต่อไป เพราะพื้นที่สร้างสรรค์จะประสบผลสำเร็จได้นั้นจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากทุกคนในชุมชน นอกจากนั้นยังเป็นการตอกย้ำให้เยาวชนเกิดความตระหนักถึงความสำคัญของตนเองในการสืบทอดประเพณี เพราะตนเองได้ทำการสื่อสารผ่านหอกระจายข่าวสารที่ตนในชุมชนได้รับฟัง อีกทั้งผู้ปกครองที่ได้ฟังบุตรหลานตนเองพูดออกรายการย่อมมีความภาคภูมิใจและส่งผลต่อการทำกิจกรรมร่วมกับบุตรหลานเมื่อถึงงานบุญของชุมชนในครั้งต่อไป

3. การประเมินผลการดำเนินงาน

หลังจากการจัดกิจกรรมผู้วิจัยได้มีการประเมินผลการเรียนรู้จากกิจกรรมพื้นที่สร้างสรรค์ของเยาวชนและผู้ใหญ่ที่เข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งผู้วิจัยนำเสนอในตารางที่ 2 และตารางที่ 3 ดังนี้

ตารางที่ 2: แสดงผลการเรียนรู้จากพื้นที่สร้างสรรค์ของเยาวชนหมู่บ้านหนองนาสร้าง

ผลการเรียนรู้	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ระดับ
1. การเข้าร่วมกิจกรรมทำให้รู้จักผู้ใหญ่ในชุมชนมากยิ่งขึ้น	3.83	.59	มาก
2. การเข้าร่วมกิจกรรมทำให้เกิดความภูมิใจในภูมิปัญญาในชุมชนมากยิ่งขึ้น	4.23	.58	มาก
3. การเข้าร่วมกิจกรรมทำให้เยาวชนเชื่อมั่นว่าสามารถนำความรู้ที่ได้ไปใช้ได้จริง	4.43	.59	มาก
4. การเข้าร่วมกิจกรรมทำให้เยาวชนต้องการเรียนรู้ภูมิปัญญาอื่นๆที่ยังไม่ได้จัด	3.83	.75	มาก

ผลการศึกษาพบว่า เยาวชนเกิดความเชื่อมั่นว่าตนเองสามารถนำความรู้ที่ได้ไปทำงานได้จริงหลังจากการเข้าร่วมกิจกรรม $\bar{x}$ 4.43 ระดับมาก (S.D. = 0.59) เยาวชนเกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาในชุมชนของตนหลังจากเข้าร่วมกิจกรรม $\bar{x}$ 4.23 ระดับมาก (S.D.= 0.58) และเยาวชนรู้จักผู้ใหญ่ในชุมชนมากยิ่งขึ้นหลังจากการเข้าร่วมกิจกรรม $\bar{x}$ 3.83 ระดับมาก (S.D.= 0.59)

ตารางที่ 3: แสดงผลการเรียนรู้จากพื้นที่สร้างสรรค์ของผู้ใหญ่หมู่บ้านหนองนาสร้าง

ผลการเรียนรู้	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ระดับ
1. การเข้าร่วมกิจกรรมทำให้รู้จักเยาวชนในชุมชนมากยิ่งขึ้น	4.12	.60	มาก
2. การเข้าร่วมกิจกรรมทำให้เกิดความภูมิใจในภูมิปัญญาในชุมชนมากยิ่งขึ้น	4.31	.69	มาก
3. การเข้าร่วมกิจกรรมทำให้เกิดความมั่นใจว่าตนเองสามารถนำความรู้ที่มีถ่ายทอดไปยังคนรุ่นหลังได้	3.93	.75	มาก
4. การเข้าร่วมกิจกรรมทำให้เกิดความภาคภูมิใจในบทบาทปราชญ์ชุมชนของตน	4.05	.77	มาก

ผลการศึกษาพบว่าผู้ใหญ่เกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาในชุมชนของตนหลังจากเข้าร่วมกิจกรรม $\bar{x} = 4.31$ ระดับมาก (S.D. = 0.69), รู้จักเยาวชนในชุมชนมากยิ่งขึ้นหลังจากการเข้าร่วมกิจกรรม $\bar{x} = 4.12$ ระดับมาก (S.D. = 0.60), เกิดความภาคภูมิใจในบทบาทปราชญ์ชุมชนของตน $\bar{x} = 4.05$ ระดับมาก (S.D. = 0.77)

4. วิเคราะห์กระบวนการสร้าง “พื้นที่สร้างสรรค์” สำหรับสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเยาวชนและผู้ใหญ่ในชุมชน

จากผลการศึกษาผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์กระบวนการสร้างพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเยาวชนและผู้ใหญ่ในชุมชน โดยใช้แนวคิดพื้นที่สร้างสรรค์ แนวคิดการเรียนรู้ และแนวคิดวัฒนธรรมศึกษา เป็นกรอบในการวิเคราะห์ ซึ่งกระบวนการสร้างพื้นที่สร้างสรรค์มีข้อคำนึงดังนี้

1) วิเคราะห์ชุมชนทั้งด้านปัญหาและศักยภาพในการแก้ไขปัญหาและค้นหาสมาชิกในชุมชนที่มีศักยภาพเพื่อร่วมกันสร้างพื้นที่สร้างสรรค์ ทั้งนี้เพื่อให้พื้นที่สร้างสรรค์สามารถแก้ไขปัญหาได้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน นอกจากนั้นการค้นหาและประสานงานเพื่อให้สมาชิกในชุมชนที่มีศักยภาพในการสร้างพื้นที่สร้างสรรค์ย่อมทำให้พื้นที่สร้างสรรค์เกิดความยั่งยืนได้ เพราะชุมชนเกิดความเข้าใจกระบวนการในการทำงานจากการร่วมลงมือปฏิบัติตั้งแต่ขั้นตอนวางแผนงาน การดำเนินงาน และการได้รับผลประโยชน์จากพื้นที่สร้างสรรค์

2) สร้างความเข้าใจบทบาทของพื้นที่ที่สร้างสรรค์ โดยเฉพาะแกนนำชุมชน ในการสร้างพื้นที่ที่สร้างสรรค์ เพราะเมื่อแกนนำเหล่านี้เกิดความเข้าใจ มองเห็นบทบาทของพื้นที่ที่สร้างสรรค์ในการแก้ไขปัญหาของชุมชน ก็จะทำให้เกิดความตั้งใจในการดำเนินงาน ตลอดจนสามารถชักนำสมาชิกในเครือข่ายความสัมพันธ์ของตนเข้าร่วมกิจกรรม

3) ร่วมค้นหากิจกรรมภูมิปัญญาในพื้นที่ที่สร้างสรรค์ การมีส่วนร่วมในการ ค้นหากิจกรรมเป็นการทำให้กิจกรรมภายในพื้นที่ที่สร้างสรรค์ได้รับความสนใจจากผู้ร่วม กิจกรรมเนื่องจากเป็นผู้คิดค้นกิจกรรมเอง นอกจากนั้นการมีส่วนร่วมทำให้เกิดความรู้สึก เป็นเจ้าของพื้นที่ที่สร้างสรรค์ดังกล่าว ซึ่งความรู้สึกมีเจ้าของย่อมนำไปสู่การมีส่วนร่วมใน ระดับที่สูงมากขึ้นเรื่อยๆ กล่าวคือการเข้ามามีส่วนร่วมในพื้นที่ที่สร้างสรรค์ในครั้งนี้อาจเข้า มามีส่วนร่วมในฐานะผู้ช่วยปราชญ์ แต่เมื่อเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการแล้วเกิดความ ผูกพันและรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ตนเองสามารถทำได้ ซึ่งหากมีพื้นที่ที่สร้างสรรค์ครั้งต่อไปก็มี แนวโน้มที่จะพัฒนาตนเองเป็นผู้คิดค้นและสอนภูมิปัญญาให้เด็กเอง

4) กำหนดบทบาทในพื้นที่ที่สร้างสรรค์ ในพื้นที่ที่สร้างสรรค์ผู้เข้าร่วมย่อมมี บทบาทที่แตกต่างกันไป บางคนอาจเป็นผู้ถ่ายทอด ผู้รับการถ่ายทอด ผู้สนับสนุน ผู้ประสานงาน การกำหนดบทบาทเหล่านี้ทำให้การดำเนินกิจกรรมสามารถเป็นไปได้อย่าง ราบรื่น และในขณะเดียวกันการเสริมพลังให้ความรู้ของผู้ที่รับบทบาทแตกต่างกันย่อมมี รูปแบบและเนื้อหาแตกต่างกันไปด้วย เช่น ประเด็นเสริมพลังให้แก่ผู้ถ่ายทอดคือการสร้าง ความภาคภูมิใจในตนเองในฐานะปราชญ์ รวมทั้งทักษะการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญา ส่วนประเด็นเสริมพลังให้แก่ผู้รับการถ่ายทอดคือการสร้างความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของ ชุมชน จิตสำนึกด้านการเสียสละเพื่อส่วนรวม เป็นต้น

5) การถ่ายทอดทั้งรูปแบบและคุณค่าของภูมิปัญญา เนื่องจากภูมิปัญญา มีทั้งส่วนที่เป็นรูปแบบและส่วนที่เป็นคุณค่า โดยส่วนรูปแบบได้แก่ ส่วนที่สามารถมองเห็น ได้ เช่น การแต่งกาย อาหารในพิธี การตกแต่งสถานที่ ส่วนคุณค่าของภูมิปัญญาได้แก่ ส่วนที่มองไม่เห็นแต่เป็นส่วนที่ค้ำยันส่วนรูปแบบไว้ เช่น ความภาคภูมิใจในภูมิปัญญา คติ ที่อยู่เบื้องหลังภูมิปัญญา เช่น ความเสียสละ ความศรัทธา ดังนั้นการถ่ายทอดจำเป็นต้อง ให้ครบทั้งสองส่วน ในการถ่ายทอดภูมิปัญญานั้น สามารถทำได้หลายรูปแบบ ทั้งสื่อบุคคล สื่อชุมชน สื่อท้องถิ่น สื่อมวลชน การสื่อสารผ่านสื่อหลายช่องทางนอกจากจะเป็นการ ถ่ายทอดภูมิปัญญาในชุมชนแล้ว ยังสามารถทำให้สมาชิกในชุมชนให้ความสนใจ เป็นวาระ ของชุมชน โดยเฉพาะเรื่องราวที่ได้ถูกนำเสนอผ่านสื่อมวลชน

6) ความยั่งยืนของพื้นที่สร้างสรรค์สามารถเกิดขึ้นได้เมื่อสมาชิกในชุมชนเข้าใจภูมิปัญญาทั้งในส่วนรูปแบบและคุณค่า นอกจากนั้นการสร้างแรงจูงใจในการนำภูมิปัญญามาสร้างพื้นที่สร้างสรรค์ควรเกิดขึ้นในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่การหยิบยกคุณค่าของภูมิปัญญามากกล่าวถึง เมื่อวิเคราะห์แล้วเห็นว่าภูมิปัญญาสามารถพัฒนาหรือแก้ปัญหาต่างๆของชุมชนได้ หรือการสร้างความภาคภูมิใจในตัวเองให้กับปราชญ์ชุมชน

5. วิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกชุมชนหมู่บ้านหนองนาสร้างเพื่อพัฒนาให้สามารถนำกระบวนการสร้าง พื้นที่สร้างสรรค์ไปใช้ในการแก้ปัญหาด้านอื่นๆของชุมชน

การที่สมาชิกในชุมชนจะสามารถสร้าง “พื้นที่สร้างสรรค์” เพื่อนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหาต่างๆของชุมชนได้นั้นจำเป็นที่จะต้องเข้าใจในกระบวนการของพื้นที่สร้างสรรค์และเกิดแรงจูงใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการเหล่านั้นดังนั้นการวิจัยครั้งนี้จึงได้นำแนวคิดการเรียนรู้ทางสังคมมาวิเคราะห์กระบวนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาในพื้นที่สร้างสรรค์เพื่อสังเคราะห์ปัจจัยที่จะทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และสามารถพัฒนา “พื้นที่สร้างสรรค์” เพื่อใช้ในงานของชุมชนต่อไป

จากการวิเคราะห์กระบวนการจัดกิจกรรมผู้วิจัย ตามแนวคิดของ Bandura (กาญจนา แก้วเทพ, 2554:73 – 75) พบว่ากระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชนมี 4 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 Attention เป็นขั้นที่เยาวชนให้ความสนใจกับกิจกรรมที่มีการถ่ายทอด ทั้งนี้เนื่องจากกิจกรรมที่จัดขึ้นล้วนมาจากข้อเสนอของตนทั้งสิ้น นอกจากนั้นความสนใจยังเกิดขึ้นกับปราชญ์ผู้ทำการถ่ายทอด ซึ่งปกติการเรียนในโรงเรียนจะมีเฉพาะครู ดังนั้นเมื่อมีการเปลี่ยนผู้สอนเป็นปราชญ์ย่อมสร้างความสนใจให้กับเยาวชน อย่างไรก็ตามระดับความเข้าใจของเยาวชนที่เกิดจากเข้าร่วมกระบวนการนั้นย่อมขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของผู้ถ่ายทอด ซึ่งจากงานวิจัยเชิงปฏิบัติการในครั้งนี้พบว่าปราชญ์ชุมชนมีคุณสมบัติที่เหมาะสมได้แก่ มีความรู้เชิงลึกในภูมิปัญญาที่ทำการถ่ายทอด มีความต้องการที่จะถ่ายทอดภูมิปัญญาให้แก่เยาวชน แต่ในขณะเดียวกันก็ยังคงมีคุณสมบัติบางประการที่จำเป็นจะต้องปรับปรุง ได้แก่ เทคนิคการสอน ทั้งนี้เนื่องจากปราชญ์ยังไม่คุ้นเคยกับการรับบทบาทการเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้อื่น

ขั้นตอนที่ 2 Retention เป็นกระบวนการที่เยาวชนจะส่งผ่านข้อมูลที่เรียนรู้เข้าสู่ระบบความทรงจำของตนเอง ซึ่งในขั้นตอนนี้เยาวชนมีการเรียนรู้ 2 ระดับ ได้แก่

- 1) ระดับรูปแบบที่สามารถจับต้องได้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าการเลียนแบบประเภท Imitation เช่น การเรียนรู้และจดจำขั้นตอนการจับจิบใบตอง ขั้นตอนการบีบขนมจีน ซึ่งข้อมูลเหล่านี้จะถูกนำไปสู่ความทรงจำได้ง่ายเนื่องจากการเป็นการสังเกตพร้อมทั้งลงมือปฏิบัติจริง และ
- 2) ระดับแนวคิดที่ไม่สามารถจับต้องได้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าเป็นการเลียนแบบประเภท Identification ซึ่งเป็นการเลียนแบบที่เน้นหนักไปในด้านจิตใจ ภายใน เช่น ความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของตน การเสียสละเพื่อส่วนรวม การทำงานเพื่อส่วนรวม อันเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างปราชญ์และเยาวชนที่ได้จากการสื่อสารระหว่างที่ทำกิจกรรมในพื้นที่สร้างสรรค์ และการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมที่ล้วนมีคุณค่าแฝงอยู่

ขั้นตอนที่ 3 Behavior production เป็นขั้นตอนที่เมื่อเยาวชนต้องการจะแสดงพฤติกรรมที่จดจำไว้ เยาวชนก็จะเรียกเอาระบบสัญลักษณ์ที่อยู่ในความทรงจำออกมาแปลงกลับเป็นพฤติกรรม ดังนั้นเมื่ออยู่ในสถานการณ์จริงที่คล้ายคลึงกับในพื้นที่สร้างสรรค์ เช่น งานบุญประเพณี เยาวชนก็สามารถที่จะนำสิ่งที่จดจำมาใช้ เช่น การช่วยงานทำขนม ทำบายศรี อย่างไรก็ตามในกรณีที่ชุมชนมีกิจกรรมเพื่อพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาชุมชน ซึ่งมีหลักแนวคิดของการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน เช่นเดียวกับการจัดกระบวนการพื้นที่สร้างสรรค์ที่เคยจัดมา เยาวชนรวมทั้งผู้ใหญ่ก็มีแนวโน้มที่จะนำคุณค่าที่ได้เรียนรู้และจดจำมาใช้

ขั้นตอนที่ 4 Motivation ขั้นตอนนี้ถึงแม้เยาวชนจะเกิดการเรียนรู้ แต่การที่เขาจะแสดงพฤติกรรมออกมานั้น ขึ้นอยู่กับ “แรงจูงใจ” ที่จะกระตุ้นให้แสดงหรือไม่แสดง พฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ออกมา ดังนั้นหลังจากกิจกรรมในพื้นที่สร้างสรรค์ได้เสร็จสิ้นลง ชุมชนควรสร้างแรงจูงใจเพื่อกระตุ้นให้เยาวชนเกิดการนำสิ่งที่ได้เรียนรู้มาปฏิบัติจริง เช่น การชักชวนให้เยาวชนมาร่วมกิจกรรมของงานประเพณีของชุมชน ที่มีอย่างต่อเนื่อง ในฐานะผู้ปฏิบัติงาน โดยแสดงให้เห็นถึงความสนุกสนาน การได้บุญ การแสดงออกถึงการเป็นคนมีจิตอาสาเป็น “แรงจูงใจ” ให้กับเด็ก รวมทั้งระบบการให้คำชมเชยทั้งจากโรงเรียน ชุมชน ครอบครัว เมื่อเด็กเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว

ดังนั้นในกระบวนการของพื้นที่สร้างสรรค์จำเป็นที่จะต้องสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมจากชุมชนตั้งแต่การมีส่วนร่วมในระดับวางแผน จนกระทั่งการมีส่วนร่วมในการกระทำ และร่วมรับผลจากการกระทำ นอกจากนั้นการที่จะทำให้พื้นที่สร้างสรรค์มีความ

ยั่งยืนได้นั้น สามารถนำแนวทางการเรียนรู้ทางสังคมเป็นแนวทาง ตั้งแต่การสร้างควมสนใจให้เกิดขึ้นในตัวกิจกรรม และการสร้างสิ่งแวดล้อมที่เป็นแรงจูงใจให้เกิดพฤติกรรม

อภิปรายผล

ผู้วิจัยได้ศึกษาชุมชนและพบว่าชุมชนกำลังประสบปัญหาค่านิยมของระบบทุนนิยมกำลังเข้ามา ในขณะที่ความเข้มแข็งของชุมชนโดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่กับเด็กกำลังเสื่อมคลายลงเนื่องจากวิถีในการดำเนินชีวิตที่มีการเปลี่ยนแปลงไป โดยการสำรวจข้อมูลพบว่าถึงแม้ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวยังอยู่ในระดับมาก แต่ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนและเครือข่ายมีคะแนนอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งปัญหาด้านความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่กับเด็กนี้มีงานวิจัยเชิงปฏิบัติการที่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวและงานวิจัยครั้งนี้ได้ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงาน คืองานวิจัยเรื่องแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาบทบาทของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน ของอดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ (2547) ที่ได้นำพิธีกรรมการไหว้ผีปู่ย่าที่เป็นพิธีไหว้ผีบรรพบุรุษที่มีหน้าที่คือการควบคุมประพฤติกรรมของลูกหลานมารื้อฟื้นและใช้ประโยชน์ในการแก้ไขปัญหายาวชนในชุมชน ซึ่งประสบกับปัญหาเรื่องเพศสัมพันธ์ เช่น โรคเอดส์อย่างรุนแรง ผลจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการดังกล่าวพบว่ากิจกรรมดังกล่าวได้สร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่และเยาวชนในชุมชน รวมทั้งการสร้างกิจกรรมสร้างสรรค์ใหม่ๆขึ้น เช่น การสร้างกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ ซึ่งสามารถเป็นเกราะป้องกันเยาวชนจากปัญหาที่เข้ามาในชุมชน นอกจากนั้นผู้วิจัยได้นำแนวคิดของกาญจนา แก้วเทพ (2547: 67) ที่ว่าการทำงานเพื่อสร้างพื้นที่สร้างสรรค์ด้านวัฒนธรรมนั้นควรคำนึงถึงหลักการของ การมีส่วนร่วมของทุกกลุ่มที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณีนั้นนอกจากจะเป็น “สมบัติของชุมชนแล้ว” ก็ยังมีลักษณะเป็น “สมบัติร่วมของทุกกลุ่มในชุมชน” ด้วยดังนั้นในการจะนำภูมิปัญญาของชุมชนมาใช้ในพื้นที่สร้างสรรค์จึงจำเป็นต้องระดมความเห็นชอบ/ความคิดเห็นจากคนทุกกลุ่มในชุมชนเพื่อสร้างมติร่วมกัน (Consensus – Common Agreement) ดังนั้นจึงต้องมีการสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างกลุ่มที่เข้ามาร่วมทำกิจกรรม

การวิจัยครั้งนี้ค้นพบว่าการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนสามารถกระทำได้ด้วยการสร้างโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนในการเสนอกิจกรรมในพื้นที่สร้างสรรค์ นอกจากนั้นยังพบว่าการมีส่วนร่วมนั้นควรตระหนักว่าใครมีความเหมาะสมที่จะแสดงลักษณะการมีส่วนร่วมแบบใด เช่น การวิจัยนี้ได้เปิดโอกาสให้เด็กได้ค้นหาภูมิปัญญาที่เด็กให้ความสนใจ

และอยากที่จะเรียนรู้ ทั้งนี้เพื่อต้องการให้เด็กรู้สึกถึงการมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์พื้นที่สร้างสรรค์ตั้งแต่เริ่มแรก หลังจากนั้นผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาปรึกษาปราชญ์ชุมชนเพื่อสรุปรูปแบบและกิจกรรมของพื้นที่สร้างสรรค์ในครั้งนี้อย่างได้ข้อสรุปว่าจะจัดกิจกรรมจำลองบุญผะเหวด เพื่อเป็นพื้นที่สร้างสรรค์ในการสร้างการเรียนรู้ภูมิปัญญาของชุมชน เนื่องจากบุญผะเหวดเป็นประเพณีที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นบุญประจำจังหวัดร้อยเอ็ด

หากพิจารณาตามแนวคิดกระบวนการผลิตทางวัฒนธรรม (Cultural production) ที่มีความเชื่อมโยงกันระหว่างวิถีวัฒนธรรมชุมชน พื้นที่สาธารณะ และความเข้มแข็งของชุมชน จะพบว่าการจัดพื้นที่สร้างสรรค์เป็นการสร้างพื้นที่สาธารณะเพื่อสร้างสรรค์ “ความเป็นชุมชน” ขึ้นมาใหม่ ทั้งนี้เนื่องจากในอดีตนั้นชุมชนมักมีการเปิดพื้นที่สาธารณะไว้ในวาระโอกาสต่างๆ เช่น ประเพณีฮีต 12 คอง 14 ซึ่งจะเป็นช่วงเวลาที่ทำให้คนส่วนใหญ่ในชุมชนได้ทำการสืบทอดความรู้ ความเข้าใจ อารมณ์ความรู้สึกร่วม การสร้างอัตลักษณ์ร่วม การให้หลักประกันทางจิตใจ ฯลฯ แต่ในปัจจุบันเมื่อสภาพชีวิตของคนกลุ่มต่างๆ ในชุมชนเปลี่ยนไปทำให้งานประเพณีเหล่านี้จึงมักจะมีแต่กลุ่มคนเฉพาะคนแก่เป็นส่วนใหญ่ ส่วนเด็กเยาวชนและผู้ใหญ่นั้นจะร่วมงานน้อยลง ซึ่งหมายความว่าพื้นที่สาธารณะที่เคยทำหน้าที่เป็นแหล่งบำเหน็จ “ความเป็นชุมชน” ได้หดตัวลง (กาญจนา แก้วเทพ, 2551: 131-133) ดังนั้นการสร้างพื้นที่สร้างสรรค์ครั้งนี้จึงเป็นการสร้าง “ความเป็นชุมชน” ให้มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างเยาวชนกับผู้ใหญ่ โดยความสัมพันธ์ดังกล่าวย่อมส่งผลต่อการสร้างภูมิคุ้มกันต่อปัญหาที่เกิดขึ้นกับเยาวชน

นอกจากนั้นการศึกษาครั้งนี้ยังพบว่าในการสร้างพื้นที่สร้างสรรค์ภูมิปัญญา จำเป็นต้องมีกระบวนการสร้างความคิดเกี่ยวกับคุณค่าของภูมิปัญญา, คุณค่าของจิตสาธารณะ เนื่องจากหากพิจารณาตามแนวคิดการสืบทอดของกาญจนา แก้วเทพ (2548: 40) โดยการวิเคราะห์คุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านรวมไปถึงภูมิปัญญานั้น จะพบว่ากลุ่มคุณลักษณะนั้นสามารถแบ่งเป็น 3 กลุ่ม โดยอิงตามลักษณะของตนได้ ได้แก่ กลุ่มใบ กลุ่มดอก และกลุ่มผล เช่น เครื่องแต่งกาย การร่ายรำ กลุ่มที่เป็นลำต้น เช่น บทร้อง ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ กลุ่มที่เป็นรากเหง้า เช่น ความเชื่อตายาย จิตวิญญาณ ซึ่งการสืบทอดนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการถ่ายทอดให้ครบทั้ง 3 ส่วนปัญหาการสืบทอดที่มักเกิดขึ้นคือมีการสืบทอดเพียงหนึ่งหรือสองส่วน เช่น สืบทอดส่วนที่ง่ายที่สุดคือการเรียนรำเพียงอย่างเดียว โดยปราศจากความรู้ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของท่ารำ หรือตลอดกระบวนการสืบทอดไม่มีความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ ซึ่งการสืบทอดลักษณะนี้จะทำให้สิ่งที่สืบทอดนั้นไม่มี

ความเข้มแข็งสามารถสูญหายและกลายพันธุ์ได้ตลอดเวลา ดังนั้นการศึกษารั้วนี้ผู้วิจัยจึงได้ใช้ สื่อใหม่ การสนทนากลุ่ม การจัดบอร์ด เป็นสื่อในการสร้างความคิดเกี่ยวกับคุณค่าเกี่ยวกับจิตสาธารณะ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมภูมิปัญญาของตนที่จำเป็นในกลุ่มเป้าหมาย และจะต้องดำเนินการควบคู่ไปพร้อมกับการสร้างพื้นที่สร้างสรรค์

การศึกษารั้วนี้ทำให้พบว่าสื่อมวลชนเป็นสื่อที่มีบทบาทอย่างยิ่งในการสร้างจิตสาธารณะ และกระตุ้นการมีส่วนร่วมในพื้นที่สร้างสรรค์ กล่าวคือผู้วิจัยได้ใช้การถ่ายทำสารคดีสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน โดยใช้ประเด็นคำถามเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของบุพเพเหตุที่มีต่อชุมชน กิจกรรมดังกล่าวได้สร้างความตระหนักถึงความสำคัญของประเพณีบุพเพเหตุให้เกิดขึ้นกับสมาชิกในชุมชน จะเห็นได้จากสมาชิกในชุมชนมีความกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมกิจกรรมในขณะที่มีการถ่ายทำ และในวันจัดกิจกรรมพื้นที่สร้างสรรค์ที่โรงเรียนนั้น สมาชิกส่วนหนึ่งที่ได้ทราบข่าวจากการถ่ายทำสารคดีก็ได้เข้าร่วมกิจกรรมด้วย แม้ไม่ใช่ในฐานะปราชญ์ชุมชนก็ตาม

นอกจากนั้นในการถ่ายทำสารคดีเชิงข่าวได้ทำการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่วัยบ้านและผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหนองนาสร้าง ในประเด็นของการสานต่อกิจกรรมจากพื้นที่สร้างสรรค์ ของชุมชนและโรงเรียน โดยแนวคิดเบื้องหลังคือการกระตุ้นให้ชุมชนและโรงเรียนคิดและสานต่อผลผลิตที่ได้จากพื้นที่สร้างสรรค์ และในท้ายที่สุดผู้วิจัยจะนำเรื่องราวที่ได้ถ่ายทำจากกิจกรรมการเรียนรู้ภูมิปัญญาและสารคดีบุพเพเหตุเรียงร้อยออกมาเป็นเรื่องราวเพื่อนำเสนอในรูปแบบของสารคดีเชิงข่าวเพื่อเผยแพร่ออกรายการช่วงนักข่าวพลเมือง เพื่อเป็นการกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความภูมิใจในภูมิปัญญาของตนรวมทั้งได้เห็นความสำคัญของการเปิดโอกาสและส่งเสริมให้เยาวชนได้เข้ามามีส่วนร่วมการสืบสานประเพณีต่อไปและนอกจากการถ่ายทำสารคดีนอกจากจะเป็นการสร้างคุณค่าให้เกิดขึ้นในกลุ่มเป้าหมายแล้ว ยังเป็นการสร้างให้สังคมเกิดความสนใจ ตระหนักถึงความสำคัญในพื้นที่สร้างสรรค์ ซึ่งมีสอดคล้องกับแนวคิดที่เชื่อว่าสื่อมวลชนเป็นผู้กำหนดประเด็นให้แก่สังคม (agenda – setting) เรื่องใดที่สื่อนำมาเผยแพร่มาก ก็มีน้ำหนักมากและกลายเป็นประเด็นใหญ่ของสังคม (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2550: 12)

การที่พื้นที่สร้างสรรค์จะมีความยั่งยืนหรือไม่ นอกจากจะมีการดำเนินการโดยใช้แนวทางการมีส่วนร่วม และระบบคุณค่าของการสืบทอดสื่อประเพณีแล้ว ยังต้องนำแนวคิดการเรียนรู้ทางสังคมมาเป็นแนวทางในการจัดกระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาในพื้นที่

สร้างสรรค์อีกด้วยจากงานวิจัยพบว่ากระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาของเด็กจากปราชญ์ชุมชนนั้นเป็นการสังเกตที่เรียกว่า “การเลียนแบบ” ประเภท Imitation ซึ่งเป็นการแสดงปฏิกิริยาที่แสดงออกมาให้เห็นภายนอก (direct mechanical response of behavior) เช่น การเลียนแบบวิธีการทอขนม การเลียนแบบการตัดกระดาษทำพวงมโหตร อย่างไรก็ตามการเลียนแบบประเภท identification ซึ่งเป็นการเลียนแบบที่เน้นหนักไปในด้านจิตใจภายในสามารถเกิดขึ้นได้ในพื้นที่สร้างสรรค์ เช่น เด็กและปราชญ์ได้มีการสื่อสารกันเกี่ยวกับประโยชน์ของภูมิปัญญาที่มีต่อชุมชน ซึ่งเป็นแรงบันดาลใจที่จะทำให้เด็กเกิดการเลียนแบบประเภท Identification เช่น ความภาคภูมิใจในภูมิปัญญา

อย่างไรก็ตามสิ่งที่ป็นปัจจัยให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในขั้นของการให้ความสนใจ (Attention) ในภูมิปัญญาที่ปราชญ์ได้ถ่ายทอดนั้น นอกจากเป็นกิจกรรมที่เด็กมีส่วนร่วมในการเสนอแล้วลักษณะการถ่ายทอดของปราชญ์ที่รับบทบาทเป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญานั้นเป็นสิ่งสำคัญยิ่งซึ่งกาญจนา แก้วเทพ (2548: 33) ได้กล่าวว่าเมื่อมีการนำศิลปนิพนธ์หรือหมอลำมาเป็นครูผู้สอนในสถาบันการศึกษา จำเป็นที่ศิลปินจะต้องมีการปรับตัวด้วยการเพิ่มทักษะการสื่อสารจากเดิมที่เป็นแบบ “ศิลปิน” (เน้น mode of expression) มาเป็นการสื่อสารแบบ “ครู” (เน้น mode of explanation) และจำเป็นต้องมีกระบวนการคัดเลือกเนื้อหาสาระ (Message selection) และวิธีการนำเสนอที่โยกฐานความรู้จาก “เวทีการแสดง” มาสู่ “เวทีห้องเรียน”

ส่วนในขั้นของแรงจูงใจ (Motivation) ซึ่งในขั้นตอนนี้ถึงแม้ว่าเยาวชนจะเกิดการเรียนรู้ภูมิปัญญาแล้ว แต่การที่จะแสดงพฤติกรรมออกมานั้น ขึ้นอยู่กับ “แรงจูงใจ” ที่จะกระตุ้นให้เด็กแสดงหรือไม่แสดงพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ออกมา ดังนั้นหลังจากกิจกรรมในพื้นที่สร้างสรรค์ได้เสร็จสิ้นลง ชุมชนควรสร้างแรงจูงใจเพื่อกระตุ้นให้เยาวชนเกิดการนำสิ่งที่ได้เรียนรู้มาปฏิบัติจริง เช่น การชวนมาร่วมกิจกรรมของงานประเพณีของชุมชน ที่มีอย่างต่อเนื่อง ในฐานะผู้ปฏิบัติงาน โดยแสดงให้เห็นถึงความสนุกสนาน การได้บุญ การแสดงออกถึงการเป็นคนมีจิตอาสาเป็น “แรงจูงใจ” ให้กับเยาวชน รวมทั้งระบบการให้ค่าชมเชยทั้งจากโรงเรียน ชุมชน ครอบครัว เมื่อเยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว

ข้อเสนอแนะ

การมอบบทบาทของการเป็นปราชญ์ชุมชนให้กับสมาชิกในชุมชนที่มีความเชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมภูมิปัญญา และส่งเสริมให้มีความเด่นชัดนั้นสามารถกระทำผ่าน

การสื่อสารและการทำกิจกรรมภายในชุมชน เช่น การจัดกิจกรรมให้ปราชญ์ชุมชนได้มีพื้นที่ในการถ่ายทอดความรู้ผ่านการฝึกปฏิบัติให้กับเยาวชนหรือสมาชิกในชุมชน สิ่งเหล่านี้ย่อมทำให้ปราชญ์ชุมชนเกิดความตระหนักและเห็นคุณค่าของตนเอง ซึ่งจะส่งผลให้ปราชญ์ชุมชนเหล่านี้ยังคงมีกำลังใจที่จะสืบทอดภูมิปัญญาของตนต่อไปรวมทั้งยังเพิ่มจำนวนผู้รับการถ่ายทอดที่ไม่จำเป็นต้องทำในระดับครัวเรือนเท่านั้นหรือสายตระกูลเท่านั้น

ชุมชนควรมีการสร้างควมยั่งยืนให้กับกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญา โดยผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา ปราชญ์ชุมชน ควรเปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดงานของชุมชน ทั้งงานในด้านศาสนาหรือวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งระดับการมีส่วนร่วมนั้นมีหลายระดับและหลายรูปแบบ ที่จะสามารถมอบหมายให้เด็กและเยาวชนรับผิดชอบตามความสนใจและความสามารถของตน ในขณะที่เดียวกันโรงเรียนควรเข้ามามีบทบาทในการนำนักเรียนเข้าสู่กระบวนการสืบทอดภูมิปัญญา เพราะจากการศึกษาพบว่าผู้ใหญ่มักจะเข้าร่วมกิจกรรมเหล่านี้โดยไม่ได้ชักชวนให้บุตรหลานเข้าร่วมกิจกรรมพร้อมกับตน จึงทำให้ช่องทางของกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชนนั้นลดน้อยลง

ชุมชนควรใช้การสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจและความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ผ่านช่องทางการสื่อสารในชุมชน ที่มีอย่างหลากหลาย ทั้งสื่อประเพณี สื่อกระจายเสียง สื่อบุคคล ทั้งนี้เนื่องจากสื่อที่สมาชิกในชุมชนได้เปิดรับอาจทำให้วัฒนธรรมซึ่งมีความเชื่อมโยงภูมิปัญญาและความภาคภูมิใจของชุมชนมีความสั่นคลอน นอกจากนั้นควรเปิดโอกาสให้เยาวชนได้จัดรายการร่วมกับปราชญ์ชุมชนผ่านหอกระจายข่าว ซึ่งนอกจากจะทำให้รายการมีความน่าสนใจแก่ผู้ฟัง เนื่องจากได้ฟังบุตรหลานของตนจัดรายการแล้ว ยังเป็นการเปิดโอกาสให้เกิดการถ่ายทอดวัฒนธรรมระหว่างปราชญ์กับเยาวชนในชุมชนอีกช่องทางหนึ่ง รวมทั้งเป็นการเปิดพื้นที่การสื่อสารประเด็นภูมิปัญญาในสื่อกระจายเสียง โดยสมาชิกในชุมชนที่มีความรู้ ความสนใจสามารถรับบทบาทของผู้สนับสนุนข้อมูลในการจัดรายการ หรือร่วมในการจัดรายการเป็นบางครั้ง สิ่งเหล่านี้จะทำให้ประเด็นภูมิปัญญาของชุมชนเป็นประเด็นที่ได้รับการสื่อสารอย่างต่อเนื่อง และหากวิเคราะห์ผ่านแนวคิดการกำหนดวาระของสื่อ (Agenda setting) ที่ว่าเรื่องใดที่สื่อนำเสนอบ่อยครั้ง เรื่องนั้นย่อมทำให้ผู้ฟังรับรู้ว่าเป็นประเด็นที่สำคัญ ดังนั้นหากประเด็นภูมิปัญญาถูกนำมาสื่อสารเป็นประจำ ย่อมทำให้สมาชิกในชุมชนเกิดการรับรู้ถึงความสำคัญของประเด็นอัตลักษณ์ที่มีต่อการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวของชุมชนไปด้วย

ควรมีการศึกษาการสร้างพื้นที่สร้างสรรค์ในเชิงปริมาณ เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของแต่ละองค์ประกอบได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ควรมีการนำรูปแบบการสร้างพื้นที่สร้างสรรค์ไปใช้ในชุมชนอื่นที่มีปัญหาด้านความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน เพื่อสร้างความสามารถในการอธิบายปรากฏการณ์ในบริบทที่กว้างขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. (2547). สื่อบ้านเพื่อการพัฒนาภาพรวมจากงานวิจัย. กรุงเทพฯ: ชีโนดีไซน์.
- _____. (2548). ก้าวต่อไปของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2551). การจัดการความรู้เบื้องต้น การสื่อสารชุมชน. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- _____. (2554). ผู้คนที่หลากหลายในการสื่อสาร: เด็ก สตรี และผู้สูงอายุ. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- อดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ (2547). แนวทางการเสริมสร้างและพัฒนาบทบาทของสื่อบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์.(2550). การสื่อสารมวลชนเบื้องต้น สื่อมวลชน วัฒนธรรม และสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.